

6. **Соціально-правовий** захист дітей з вадами розумового розвитку: навч посібник. (2007). Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 7. **Шевцов, А.** (2004). Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я. Київ : Соцінформ.

References:

1. Gonchar, L. (2004). Socialni poslugy na rivni gromady dlya lyudej z rozumovoyu vidstalistyju. Posibnyk dlya dystancijnogo navchannya. K.: BT «Dzherela». [in Ukrainian]. 2. Kravchenko R. (Red.). (2011). Obuchenie osnovnym socialnym navycam v usloviyah tranzitnogo prebyvaniya dlya litc s intellectualnoj nedostatochnostyu: uchebno-metodicheskoe posobie. Kiev : VOO «Koaliciya». [in Russian]. 3. Maruda O. (2019). Sychasnyj stan prav osib z intelektualnymy porushennyamy v Ukraini. Naukovyj Chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 19. Korekciyna pedagogika ta specialna psyhologiya. Vypusk 37, 86-94. DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2019.37.12 [in Ukrainian]. 4. Myronova, S. (2004). Korekciyna robota yak specyfika profesijnoi diyalnosti pedagoga-defektologa. Defektologaya. Vypusk 2, 11-14. [in Ukrainian]. 5. Ministerstvo socialnoi polityky Ukrainy. <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> [in Ukrainian]. 6. Socialno-pravovyj zahyst ditej z vadamy rozumovogo rozvytku: navch. posibnyk. (2007). Kyiv. NPU imeni M.P. Dragomanova. [in Ukrainian]. 7. Shevcov, A. (2004). Suchasni problem osvity i profesijnoi rehabilitacii lyudej z vadamy zdorovyja. Kyiv : Socinform. [in Ukrainian].

Chepurna L., Maruda O. General principles of the organization of assisted living and transit education of adults with intellectual disabilities.

The article defines the main principles of the organization of assisted living and transit training of persons with intellectual disabilities. It describes what supported accommodation and transit training are. The importance of respecting the rights of persons with intellectual disabilities by providing assisted living services that meet the European principles of correctional and pedagogical assistance to such people is emphasized. The main points of providing assisted living are defined and the importance of transit stay as the first stage of implementation of supported accommodation is described. The individual goals and tasks of education in the conditions of transit stay are described.

Keywords: intellectual disabilities, people with disabilities, assisted living, transit training, principles of assisted living, correctional and pedagogical assistance.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.20>

УДК: 376-056.264:373.3.016:811.161.2'367

Т. М.Швалюк

shvaluktm@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3836-1015>

І. С.Марченко

innmarchenko60@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-5458-0261>

АЛЬТЕРНАТИВНІ ТА ДОПОМІЖНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ БЕЗБАР'ЄРНОМУ ПРОСТОРИ ОСІБ ІЗ ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті окреслено проблему застосування альтернативних і допоміжних технологій у вітчизняному безбар'єрному просторі осіб із особливостями психофізичного розвитку. Визначено категорію осіб із особливостями психофізичного розвитку, які можуть бути потенційними користувачами альтернативних і допоміжних засобів комунікації. Здійснено ґрунтовний аналіз спеціальної науково-теоретичної і програмно-методичної літератури з цього питання. З'ясовано, що означена проблема є малорозробленою та актуальною. Розкрито історію становлення альтернативної і допоміжної комунікації в Україні, роль вітчизняних державних і громадських організацій в рамках міжнародних проєктів щодо впровадження підтримуючої комунікації осіб із особливостями

психофізичного розвитку в освітньому та інформаційно-цифровому просторі, роль закладів вищої освіти щодо впровадження в навчальний процес на першому «бакалаврському» та другому «магістерському» рівнях вищої освіти відповідних дисциплін з вивчення альтернативної і допоміжної комунікації, проведенні відповідних курсів підвищення кваліфікації вчителів-логопедів, психологів, соціальних працівників, асистентів вчителя та ін., здійсненні наукової роботи в цьому напрямку. Згідно Національної стратегії впровадження безбар'єрного простору в Україні, визначено перспективи подальшого розвитку та впровадження альтернативних і допоміжних технологій у життя осіб із особливостями психофізичного розвитку, з метою їх доступу до інформації в різних форматах та з використанням різних асистивних технологій.

Ключові слова: альтернативні та допоміжні технології, стратегія, безбар'єрний простір, особи з особливостями психофізичного розвитку.

Постановка проблеми. Виклики, які стоять перед суспільством України у воєнний час, досить складні і непередбачувані. Воно вимагає досить потужної підтримки від держави у забезпеченні гідного рівня життя, трансформацію держави, як майбутнього члена Євросоюзу, реформування різних галузей, в тому числі освітньої, медичної, соціальної, вирішення багатьох нагальних потреб. Серед таких потреб є забезпечення якості життя осіб із особливостями психофізичного розвитку, їх доступу до інформації, лікування, навчання, вільного входження в соціум тощо.

До категорії осіб із особливостями психофізичного розвитку можна віднести дітей, підлітків, дорослих, що позбавлені можливості вести повноцінне життя внаслідок особливостей фізичного та психічного розвитку (Н. Ашиток, 2018). Ці особи часто не здібні використати вербальні та інші засоби для повідомлення, що обмежує їхні можливості до вираження своїх потреб і бажань, до всебічного розвитку та значно знижує якість життя.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) «*якість життя* – це спосіб життя в результаті комбінованої дії факторів, які впливають на здоров'я, щастя, включаючи індивідуальне благополуччя в навколишньому фізичному середовищі, задовільнити роботу, освіту, соціальний успіх, а також свободу, можливість вільних дій, справедливість і відсутність будь-якого пригнічення». (І. Марченко, 2019; І. Гулій, Г. Сімахіна, А. Українець, 2023).

В останні роки відмічається значне збільшення кількості осіб із особливостями психофізичного розвитку, з тяжкими дегенеративними захворюваннями нервової системи, генетичними хворобами, з пухлинами головного мозку, а у воєнний час до цієї групи людей можемо віднести ще цивільних і військових із пошкодженнями головного мозку внаслідок мінно-вибухових травм, поранень, які на постійній, або тимчасовій основі, протягом життя, або певного періоду життя будуть потребувати для вирішення своїх потреб і бажань в тій чи іншій мірі підтримки комунікації і спілкування (Т. Швалюк, 2023). У вирішення цієї проблеми можуть стати альтернативні та допоміжні технології (надалі АДТ).

Таким чином, проблема застосування альтернативних і допоміжних технологій для підтримки комунікації осіб із особливостями психофізичного розвитку, реалізації їх потреб і бажань, є досить актуальною в безбар'єрному просторі України. Потребує подальшого вивчення, наукового обґрунтування, практичної реалізації на рівні Держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема альтернативної і допоміжної комунікації в Україні є предметом вивчення останнього десятиріччя. Результатами наукових пошуків в цій галузі стали дослідження вітчизняних вчених, а саме: в працях І. Мартиненко розкрито особливості формування комунікативних умінь у дітей із порушеннями психофізичного розвитку засобами альтернативної і допоміжної комунікації (надалі – АДК) (2010), використання альтернативних засобів комунікації у роботі з особами з тяжкими порушеннями мовлення (2008), відновлювальній роботі при афазії (2013), та особливості графічних символів комунікації у логопедичній і розвивальній роботі з особами з тяжкими порушеннями психофізичного розвитку (2011).

В працях І. Марченко здійснено ґрунтовний аналіз становлення використання системи АДК в Україні (2013); в навчально-методичному посібнику «Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення» (2016, 2019) розглянуто основні питання комунікативної діяльності, висвітлені особливості комунікації дітей із тяжкими порушеннями мовлення, зроблено огляд засобів підтримуючої комунікації, визначені критерії, параметри, методи діагностики комунікативного розвитку зазначеної категорії дітей, основні аспекти, умови, способи, методики навчання їх комунікації за допомогою засобів АДК; у співавторстві з іншими вченими розглянуто особливості навчання комунікації дітей із тяжкими порушеннями мовлення за допомогою природних експресивних засобів (І. Марченко, С. Чупахіна, Н. Кирста, 2023).

Питання використання невербальних засобів спілкування на логопедичних заняттях зі старшими дошкільниками з моторною алалією розкрито в працях Н. Січкачук (2012); особливості використання жестової комунікації у розвитку мовлення дітей із синдромом Дауна – в роботі А. Савицького (2013); використання альтернативних засобів комунікації в умовах центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів: досвід роботи державного комплексу соціальної роботи дітей-інвалідів – в статті О. Літвінової (2013).

В свою чергу, низка вчених розглядала впровадження альтернативної комунікації як засіб: соціальної реабілітації дітей із обмеженими можливостями життєдіяльності (Т. Єжова, 2011), розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушеннями (О. Боряк, Ю. Косенко, 2021), корекції проблемної поведінки у дітей із аутизмом (Г. Хворова, 2013), розвитку комунікативної діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (Н. Кравець, 2013; І. Омелянович, 2013; М. Чайка, 2022; В. Шорохова, 2013) та ін.

Завдяки співпраці науковців і практиків було розроблено та впроваджено в освітній процес програму з корекційно-розвиткових занять «Альтернативна комунікація» для учнів 5-10 класів загальноосвітніх шкіл для дітей із інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступенів, яка спрямована на розвиток комунікативних умінь означеної категорії дітей (І. Литвин, Т. Хронік, В. Шестопап, О. Абрамович, 2020)

Значної уваги заслуговує навчально-методичний посібник «Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми проблемами» (Г. Усатенко, М. Чайка, О. Кривоногова, 2021), який розкриває питання застосування АДК в Україні та світі, зміст поняття «альтернативна і додаткова комунікація» як сукупність способів спілкування, які використовуються у разі порушень словесного мовлення. Визначено види альтернативної і додаткової комунікації, доцільність використання означених засобів в різних сферах (установах освіти, охорони здоров'я, соціумі, родині), розкрито питання діагностики потреб в АДК у дитячому та дорослому віці, наведено приклади допоміжних технологій для комунікації, практичні кейси використання АДК від українських громадських організацій, які займаються реабілітацією людей з інвалідністю, представлено історії користувачів АДК.

Аналіз науково-теоретичної, програмно-методичної літератури останніх років дає змогу констатувати, що проблема альтернативних і допоміжних технологій є в центрі уваги вітчизняних науковців і практиків, які постійно шукають альтернативні шляхи здійснення комунікації осіб із особливостями психофізичного розвитку різними засобами та методами АДК.

Метою статті є аналіз проблеми (досвід та перспективи) застосування альтернативних та допоміжних технологій у вітчизняному безбар'єрному просторі осіб із особливостями психофізичного розвитку.

Виклад матеріалу дослідження. Переосмислення ставлення суспільства до осіб із особливостями психофізичного розвитку, усвідомлення того, що ця категорія людей завдяки різним засобам альтернативної і допоміжної комунікації може вільно висловлювати свої думки, спілкуватися з іншими членами суспільства, задовольняти свої потреби і бажання в різних сферах життя, визначає подальші стратегії спільних зусиль науковців, практиків, Громадських об'єднань батьків і фахівців з корекційної педагогіки, відповідної Державної політики щодо їх соціальної і освітньої інтеграції.

Історія вивчення альтернативної і допоміжної комунікації в Україні розпочалася в рамках міжнародного освітнього проекту, який було реалізовано спільно з науковцями Швеції та східних країн, за підтримки програми стажування представників Української асоціації корекційних педагогів у Стокгольмському університеті (2008). Також в рамках цього проекту було проведено курси підвищення кваліфікації для науковців Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Підтримуюча і альтернативна комунікація як засіб нормалізації життєдіяльності осіб із особливостями психофізичного розвитку», здійснено сертифіковане навчання Блісс-мовленню (2009). У 2009 році вчені прийняли активну участь у ряді міжнародних конференцій та семінарів щодо використання АДК у світовому вимірі. У 2013 році вперше в Україні була проведена IX Східно- та Центральноєвропейська Регіональна конференція з проблеми альтернативної та допоміжної комунікації «Комунікація для всіх», яка проходила на базі Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Результати експериментальних досліджень були представлені в матеріалах зазначеної конференції, згодом у відповідних авторських публікаціях у фахових виданнях «Науковий часопис», «Корекційна педагогіка», у навчально-методичних посібниках (І. Марченко, 2013).

Науково-дослідні праці, здійснені в той час під керівництвом професора М. Шеремет, доцента І. Мартиненко, доцента І. Марченко, обумовили необхідність введення в навчальний план здобувачів другого «магістерського» рівня вищої освіти за спеціальністю «Корекційна педагогіка. Логопедія» навчальну дисципліну

«Новітні комунікативні технології» (курс розроблений І. Марченко, 2012), згодом І. Марченко видано навчально-методичний посібник «Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення» (2013, 2016, 2019).

З метою впровадження АДК у практику корекційно-розвиткової роботи з дітьми з тяжкими порушеннями психофізичного розвитку І. Мартиненко та І. Марченко проводилися ознайомчі курси і майстер-класи для практикуючих логопедів на курсах підвищення кваліфікації, навчально-методичних семінарах.

На базі діагностико-консультативної служби у складі Науково-дослідного центра інклюзивного навчання під керівництвом академіка В. Бондаря, організованого при Інституті корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова, викладачами кафедри логопедії здійснювалося консультування батьків дітей із тяжкою мовленнєвою патологією, з комплексними порушеннями розвитку, а також корекційних педагогів з питань використання АДК (І. Марченко, 2013).

Починаючи з 2015 року, за підтримки держави, поряд з науковцями у поширенні досвіду використання АДК в Україні і світі, почали приймати участь Громадські організації «ДивоГра» (соціальне підприємство, 2015), «Здорове суспільство», «Центр соціально-психологічної підтримки сімей «Моя родина» та ін., спільнота АДК в Україні, центри раннього втручання, зокрема центр на базі КНП «Дитяча міська поліклініка № 6», «Дитяча міська поліклініка №2» Одеської міської ради.

Спільними зусиллями цих організацій та їх представників в особі Г. Усатенко, М. Чайки, О. Кривоногової було проведено низку заходів із проблеми розвитку АДК в Україні. Організовано участь спільноти України в низці Міжнародних конференцій з набуття досвіду інших країн у застосуванні АДК з різними категоріями осіб з особливостями психофізичного розвитку (Ізраїль, 2022; Болгарія, 2022, Польща 2023). Разом із Всеукраїнською асоціацією батьків і фахівців спеціальної освіти та інклюзивного навчання (Президент Асоціації О. Синиця) проведено низку ознайомчих і навчальних вебінарів: «Альтернативна і додаткова комунікація. Асистивна технологія для взаємодії з учнями в спеціальній освіті та інклюзивному навчанні» (2022), «Практикум з альтернативної та додаткової комунікації» (2022).

Ці об'єднання за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) активно долучаються до забезпечення користувачів АДК сучасними високо функціональними асистивними технологіями. Привертають увагу суспільства до проблеми, що ці технології є досить дороговартісними і малодоступними великому колу осіб, які потребують підтримки комунікації засобами АДК.

Починаючи з 14 квітня 2021 року в Україні діє Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України № 366 від 14.04.2021 року «Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», метою якої є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [1].

Згідно цього розпорядження люди незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей можуть мати доступ до інформації у різних форматах і з використанням технологій, зокрема: шрифт Брайля, великошрифтовий друк, аудіодискрипція (тифлокоментування), переклад жестовою мовою, субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу, формати простої мови, легкого читання, засоби альтернативної комунікації можуть мати доступ (1, «Напрямок 2. Інформаційна безбар'єрність. Візія»). Серед завдань, які спрямовані на досягнення стратегічної цілі «Доступність для всіх інформації та комунікації в ході отримання публічних послуг» визначено: «...щодо створення умов для інформаційної доступності медіаконтенту: окремо виділено підтримку розвитку альтернативних засобів комунікації; щодо підготовки фахівців для забезпечення інформаційної доступності: 1) розроблення програм підготовки фахівців з аудіоопису, жестової мови та альтернативних засобів комунікації; 2) забезпечення навчання фахівців з аудіоопису, жестової мови та альтернативних засобів комунікації» (1; Т. Швалюк, 2023).

Хочемо зазначити, що у підготовці фахівців зі спеціальної освіти, обізнаних в альтернативних і допоміжних технологіях, вже багато років посліпль відіграють велику роль Заклади вищої освіти (ЗВО) України. Сьогодні на факультетах спеціальної та інклюзивної освіти розроблені і впроваджені до навчальних планів відповідні дисципліни для здобувачів вищої освіти першого «бакалаврського» та другого «магістерського» рівнів спеціальності «016.01 Спеціальна освіта. Логопедія». До таких ЗВО можна віднести: Український державний університет імені Михайла Драгоманова (навчальні дисципліни «Новітні комунікативні технології», 2010;

«Технології альтернативної комунікації», 2022), Прикарпатський державний університет імені Василя Стефаника (дисципліна «Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення», 2023), Херсонський державний університет («Альтернативна комунікація», 2023), Кам'янець-Подільський національний університету імені Івана Огієнка (Альтернативна і допоміжна комунікація», Бердянський державний педагогічний університет, Київський університет імені Бориса Грінченка та інших.

В УДУ імені Михайла Драгоманова також здійснюється підготовка здобувачів за третім «освітньо-науковим» рівнем 016. Спеціальна освіта – доктор філософії (кандидат педагогічних наук) – темою дисертаційних досліджень є альтернативна і допоміжна комунікація у формуванні та розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок у дітей із інтелектуальними порушеннями (М. Чайка, 2019 по сей день).

На Факультеті спеціальної та інклюзивної освіти УДУ імені Михайла Драгоманова проводяться курси підвищення кваліфікації фахівців зі спеціальної освіти, батьків дітей із особливими освітніми потребами з «Альтернативних і допоміжних засобів комунікації» в структурі навчального курсу «Логопедія», «Аудіовербальної терапії та новітніх технологій навчання дітей із особливими освітніми потребами».

Відповідно до плану реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року на базі УДУ імені Михайла Драгоманова 8 червня 2023 року відбувся I Міжнародний онлайн-семінар «Безбар'єрність як пріоритетна стратегія розвитку суспільства», серед організаторів цього заходу були: Факультет спеціальної та інклюзивної освіти, Akademia Mazowiecka w Płocku, Zakładu Pedagogiki Specjalnej i Edukacji Inkluzyjnej, «Ion Creangă» State Pedagogical University From Chisinau Faculty Psychopedagogy and Special Psychopedagogy. В рамках заходів Національної академії педагогічних наук України на 2023-2024 роки за участю соціального підприємства «ДивоГра», Громадського об'єднання «Спільнота АДК в Україні», Громадської організації «Центр соціально-психологічної підтримки сімей «Моя родина» було проведено науково-практичний семінар «Безбар'єрність у комунікації: теорія та практика використання альтернативної та додаткової комунікації у освітньому середовищі» (10 червня 2023) на якому піднімалися такі питання: освітнє середовище: бар'єри комунікації осіб з мовленнєвими або інтелектуальними порушеннями; практики асистивних технологій для комунікації в Україні; міжнародна співпраця в Україні: UNICEF, Association for the advancement of Assistive Technology in Europe (AAATE), International Society for Augmentative and Alternative Communication (ISAAC); безкоштовні ресурси з альтернативної і додаткової комунікації українською для закладів освіти.

Згідно вимог означеної стратегії, також було внесено ряд змін у Стандарт вищої освіти України на бакалаврському та магістерському рівнях зі спеціальності 016. Спеціальна освіта (2023) щодо формування у здобувачів вищої освіти в процесі навчання відповідних компетентностей із застосування і використання в своїй професійній роботі сучасних універсальних, спеціалізованих, альтернативних інформаційних систем, програмних продуктів тощо.

В останні роки в Україні розроблено і впроваджено низку безкоштовних застосунків для здійснення безперешкодної комунікації і обміну інформацією осіб із особливостями психофізичного розвитку з іншими членами суспільства, зокрема: український застосунок *Sboard AAC* – веб-додаток АДК для осіб із порушеннями мовлення, який сприяє спілкуванню цих людей за допомогою символів та текстовому мовленню; *Tippy Talk Community* – застосунок призначений для обміну повідомленнями між Тіпі Токерами (користувачем АДК з іншими членами родини, суспільства) за допомогою символів-піктограм та звучному мовленню; *Connect by BeWarned* – застосунок, який допомагає спілкуватися глухим людям із чуючими людьми. Основна можливість цього додатку перетворювати усне мовлення на текст і навпаки. *Перекладач ЖМ* (жестова мова) – застосунок призначений для людей із порушенням слуху, які можуть 24/7 викликати перекладача жестової мови в онлайн-режимі в будь-якій ситуації свого життя (навіть за кордоном), здійснювати свій діалог за допомогою професійних перекладачів від «Центру соціальної підтримки нечуючих і слабочуючих людей»; *Facing Emotions* – програма, яка здатна перетворювати 7 ключових емоцій, виявлених на людському обличчі, на 7 унікальних звуків, що допомагає незрячим і слабозорим людям розуміти емоції співбесідника. *Sullivan+* – застосунок, який допомагає незрячим та слабозорим людям розповідати про навколишній світ, отримувати інформацію за допомогою камери смартфона. Google додатки: *Синтез мовлення від Google* – додаток, який допомагає через відповідну систему синтез мовлення, озвучувати текст на екрані, застосунок Google Play Книги, призначений для озвучення книг, Google Перекладач, спрямований на озвучення вимови

перекладених слів; *TalkBack Довідка* – програма, яка забезпечує читання з екрана, озвучує всі дії з приладом, надає голосові підказки. *NonVisual Desktop Access (NVDA)* – програма, яка дозволяє працювати з основними програмами *Windows* і стежити за подіями на екрані, використовуючи синтезатор мови. Програма озвучує (промовляє) все, що розташоване чи відбувається на робочому столі (у всіх додатках) у разі наведення курсору миші. Текст читає по абзацах. *Dostupno* – застосунок допомагає зорієнтуватися в українських містах та знайти безбар'єрні локації для людей із інвалідністю. Завдяки великій кількості фільтрів можна підібрати місце, де буде зручно провести час і не шукати сторонньої допомоги у відвідуванні архітектурно недоступного місця. Також можна долучатися до створення мапи доступності та додати свої локації.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. З огляду на вищесказане можна зробити висновок про те, що розвиток альтернативних і допоміжних технологій в безбар'єрному просторі України є на сьогодні досить актуальним, але ще недостатньо розробленим; подальше впровадження АДТ стає одним із пріоритетних напрямків роботи науковців, громадських організацій, Держави. Хочемо окреслити перспективи подальших пошуків вирішення означеної проблеми:

1. Розширення міжнародного та вітчизняного співробітництва з питань впровадження АДТ (проекти, гранти) у безбар'єрний простір осіб із особливостями психофізичного розвитку, обмін досвідом (із залученням наукової спільноти, громадських організацій і об'єднань, фахівців різних спеціальностей, батьків).

2. Здійснення просвітницької діяльності з використання АДТ в соціумі, серед батьків та фахівців, які працюють із особами з особливостями психофізичного розвитку у забезпеченні їх вільної комунікації (переваги, перспективи, обізнаність, доцільність тощо).

3. Підготовка кадрів з впровадження АДК – на рівні здобувачів вищої освіти першого «бакалаврського», другого «магістерського», третього (освітньо-наукового) рівнів, директорів та консультантів ІРЦ, Центрів реабілітації, раннього втручання, фахівців дочетних до розвитку/відновлення функції мовлення, засобів комунікації в осіб із особливостями психофізичного розвитку.

4. Розробка відповідного програмно-методичного, інформаційно-технологічного забезпечення, наукових розробок в цій галузі.

5. За підтримки державної політики створення: Центрів (як самостійного підрозділу) з надання послуг АДК; при центрах реабілітації, раннього втручання, ІРЦ, спеціальних закладів дошкільної і шкільної освіти – кабінетів асистивних технологій із впровадження АДК в роботі з людьми особливостями психофізичного розвитку, з урахуванням їх індивідуальних потреб і бажань.

6. Налагодження і забезпечення тісної співпраці та взаємодії між Державою, науковцями, різними типами закладів (освіти, охорони здоров'я, соціальної сфери), громадськими організаціями, батьками у питанні впровадження у безбар'єрний простір осіб із особливостями психофізичного розвитку АДТ.

7. Здійснення індивідуального супроводу осіб із особливостями психофізичного розвитку у використанні засобів АДК (в навчанні, соціальній взаємодії, наданні послуг та ін.) та їх родин.

8. Організація відповідного безбар'єрного середовища з впровадження АДК в повсякденному житті осіб із особливостями психофізичного розвитку: у соціальній сфері (*суспільно-громадська безбар'єрність*) – позначення відповідними символами-піктограмами приміщень, місць загального користування; відповідної інформації у транспорті; в інформаційно-цифровому середовищі – використання інформаційних банерів із застосуванням засобів АДК, з метою отримання інформації про місце перебування у громадських місцях: зоопарках, музеях, парках, театрах. Облаштування у бібліотеках, книжкових магазинах спеціальних полиць з представленням літератури написаної, озвученої або візуалізованої за допомогою різних засобів АДК, наприклад, куточків легкого читання (легкі книжки для читання, аудіопродукція тощо). Отримання будь-якого роду і рівня інформації про будь-що, через спеціально розроблені для користувачів АДК сайти, додатки, застосунки; у сфері послуг – використання візуального, інтерактивного меню сформованого за допомогою засобів АДК в кафе та ресторанах; у сфері освіти (*освітня безбар'єрність*) – організація освітнього середовища для здійснення навчання, виховання, задоволення потреб цієї категорії осіб у комунікації, їх соціальній взаємодії: організація робочого місця; утворення комунікативно насиченого середовища: візуальний розпорядок дня, розклад в школах, позначення зони відпочинку і оснащення її відповідними засобами,

що сприятимуть розвитку комунікації осіб; позначення у школі кабінетів відповідними символами, забезпечення спеціальними підручниками, книжками для читання (ДивоГра), високотехнологічними пристроями та додатками з використанням засобів АДК та ін.. У галузі економіки (економічна безбар'єрність) – розробка нових АДТ та їх програмного забезпечення для здійснення вільної комунікації осіб із особливостями психофізичного простору з іншими членами суспільства, забезпечення їх якості життя. Залучення даної категорії осіб до проєктів відкриття власної справи (видавництво, пекарні та ін).

9. Державна підтримка та фінансування впровадження альтернативних та допоміжних технологій в безбар'єрний простір України для задоволення потреб і забезпечення якості життя осіб із особливостями психофізичного простору. Міжгалузева взаємодія представників влади, наукової спільноти, фахівців різних професій, громадських об'єднань, батьків.

Проведений нами аналіз застосування альтернативних і допоміжних технологій у безбар'єрному просторі осіб із особливостями психофізичного розвитку не вичерпуються результатами нашого дослідження і потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. **Розпорядження Кабінету Міністрів України** від 14.04.2021 року № 366-р Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> 2. **Мартиненко І.В.** (2010) Особливості формування комунікативних вмій у дітей із порушеннями психофізичного розвитку засобами АСС. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 15, С. 153-156. 3. **Марченко І.С.** (2013) Становлення використання системи ААС в Україні. Матеріали ІХ Східно- та Центральноєвропейської Регіональної конференції з проблеми альтернативної та допоміжної комунікації «Комунікація для всіх». Київ: ДІА, С. 71-76. 4. **Марченко І.С.** (2019) Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення (логопедична робота): навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія і спеціальна психологія). 1-е видання. Київ : ДІА, 148 с. 5. **Чайка М.С., Усатенко Г.В., Кривоногова О.В.** (2021) Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми проблемами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Усатенко Г.В., 80 с. <http://surl.li/cyafk> 6. **Швалюк Т.** Сучасний стан впровадження альтернативної і додаткової комунікації в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні та культурні європейські студії: соціальні інновації для України». Київ, 26 квітня, 2023. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41279/Shvaliuk.pdf?sequence=1>

References:

1. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy` vid 14.04.2021 roku # 366-r Pro sxvalennya Nacional`noyi strategiyi zi stvorennya bezbar`yernogo prostoru v Ukraini na period do 2030 roku. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> 2. Marty`nenko I.V. (2010) Osobly`vosti formuvannya komunikaty`vny`x vmin` u ditej iz porushennyamy` psy`xofizy`chnogo rozvy`tku zasobamy` ASS. Zbirny`k naukovy`x pracz` Kam`yanecz`-Podil`s`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni I. Ogiyenko. Seriya: Social`no-pedagogichna. 15, S. 153-156. 3. Marchenko I.S. (2013) Stanovlennya vy`kory`stannya sy`stemy` AAS v Ukraini. Materialy` IX Sxidno- ta Central`noyevropejs`koyi Regional`noyi konferenciyi z problemy` al`ternaty`vnoyi ta dopomizhnoyi komunikaciyi «Komunikaciya dlya vsix». Ky`yiv: DIA, S. 71-76. 4. Marchenko I.S. (2019) Pedagogichni texnologiyi komunikaty`vno go rozvy`tku ditej iz tyazhky`my` porushennyamy` movlennya (logopedy`chna robota): navchal`ny`j posibny`k dlya studentiv vy`shhy`x pedagogichny`x navchal`ny`x zakladiv. Special`nist` : Korekcijna osvita (logopediya i special`na psy`xologiya). 1-e vy`dannya. Ky`yiv : DIA, 148 s. 5. Chajka M.S., Usatenko G.V., Kry`vonogova O.V. (2021) Teoriya ta prakty`ka vy`kory`stannya al`ternaty`vnoyi komunikaciyi dlya osib z osobly`vy`my` osvithnimy` problemamy` : navchal`no-metody`chny`j posibny`k. Ky`yiv : FOP Usatenko G.V., 80 s. <http://surl.li/cyafk>

6. Shvalyuk T. Suchasny`j stan vprovadzhennya al`ternaty`vnoyi i dodatkovoyi komunikaciyi v Ukraini. Materialy` Mizhnarodnoyi nauково-prakty`chnoyi konferenciyi «Social`ni ta kul`turni yevropejs`ki studiyi: social`ni innovaciyi dlya Ukrainy`». Ky`yiv, 26 kvitnya, 2023.:

Shvaliuk T. & Marchenko I. Alternative and augmentative technologies: experience and prospects of application in the domestic barrier-free space of persons with peculiarities of psychophysical development

The article outlines the problem of using alternative and augmentative technologies in the domestic barrier-free space of persons with peculiarities of psychophysical development. A thorough analysis of Special Scientific-theoretical and program-methodological literature on this issue and basic concepts is carried out. It was found out that this problem is poorly developed and relevant. The article identifies the category of persons with peculiarities of psychophysical development who can be potential users of alternative and augmentative communication. Revealed the history of the formation of alternative and augmentative communication in Ukraine the role of domestic state and public organizations in the framework of international projects to introduce supportive communication of persons with peculiarities of psychophysical development in the educational and information-digital space the role of higher education institutions in introducing relevant disciplines for the study of alternative and augmentative communication into the educational process at the first "Bachelor" and second "master" levels of Higher Education are revealed, conducting appropriate advanced training courses for teachers-speech therapists, psychologists, social workers, teacher assistants, etc., carrying out scientific work in this direction. According to the national strategy for the introduction of barrier-free space in Ukraine, the prospects for further development and implementation of alternative and augmentative technologies in the lives of persons with peculiarities of psychophysical development, with the aim of their access to information in various formats and using various assistive technologies, are determined. Thus, the outlined range of issues that have arisen in the modern space of Ukraine regarding the introduction of alternative and augmentative communication requires the solution and development of new strategies, scientific research, training of the appropriate level of specialists in this field, gaining experience of other countries in organizing and implementing AAC at the state level.

Key words: alternative and augmentative technologies, strategy, barrier-free space, persons with peculiarities of psychophysical development.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.21>

УДК 376-056.29

Д.І. Шульженко

dinashulzhenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8943-497X>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

В статті розкриваються питання становлення теоретико-практичних компонентів реабілітаційних процесів засобами освіти. Зазначено, що в Україні і Європі з'являються світові тенденції становлення реабілітаційної системи допомоги особам які отримали психофізичні травми внаслідок різних складних ситуацій і втратили функції опорно-рухового апарату. Психологічний фрустраційний стан цих людей суттєво впливає на негативні зміни у їхньому світосприйнятті, зокрема власної перспективи життя і розвитку.

Постановка проблеми. За результатами емпіричного дослідження визначені соціально-психолого-педагогічні показники усвідомлення підлітками власного психосоматичного стану. Аналіз такого стану усвідомлення таких питань представлено у статті рівнями та показниками усвідомлення власних фізичних проблем підлітків з набутими та вродженими порушеннями опорно-рухового апарату, представлені рівні усвідомлення ними власних життєвих перспектив. Виявлено рівні усвідомлення